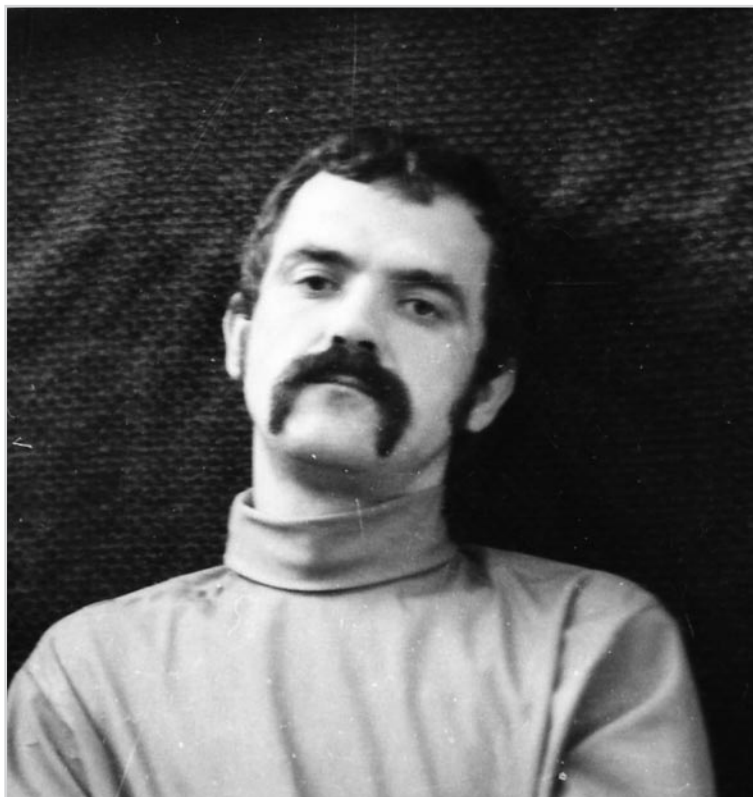

Dargay Lajos erősödő pályaképe

„A művész fogalmakra redukál, vagy fogalmakat alkot és formát teremt hozzá. A nem művész kölcsönöz fogalmakat és a természetet másolja hozzá.”¹

Dargay Lajosnak immár csaknem egy évtizeddel ezelőtt lezárult életműve – ellentétben a megörökölt kortárs képzőművészeti summázatokkal – igen változatos alkotói világot takar. Az eszmei és technikai mozgatórugók együttesét vagy a sajátos kompozíciókba sűrítő szándék értékeinek bemutatását viszont alig néhány művészettörténész vállalta fel a mélységében is megismerni akarás szándékával, pedig fél évszázadnyi útról van szó. Ez a magyarázata annak, hogy a viszonylag gyér számú méltatás vagy kritikai jegyzetek egyenetlen intenzitása tartósan nem ütötte át a hazai képzőművészeti szcéna buborékjainak a falát.

Mindez az alkotón magán is múltott, mivel egy-egy kiállításához készült katalógusában, majd az életmű addigi, egyfajta képeskönyvszerű összegzését jelentő kötetben is csaknem ugyanazok a nagyvonalúan sűrített, elnagyolt életrajzi adatok, szemérmesen tömörített eseménynyomok szerepelnek.² Erre példa Dargaynak 1975 végén Debrecenben, az akkori Kossuth Lajos Tudományegyetem sokat látott nagy előadójában a feltörekvő Panta Rhei együttesel közös fény-zenei elektronikus performansa alkalmából megjelentetett füzetben közzétett önéletrajza: „1942-ben születtem Pélmonostoron /Beli Manastir/. Az egri Tanárképző Főiskolán szereztem rajztanári oklevelet. Rajztanárként Egerben dolgozom. Kiállításokon 1962 óta veszek részt. Négy alkalommal tartózkodtam hosszabb-rövidebb ideig Párizsban. Ott kerültem személyes kapcsolatba Nicolas Schöfferral, akinek igen sokat köszönhetek magatartás alakulásomért...”³ Dargay Lajos nevét akkoriban az észak-magyarországi régió avatottabb közönsége és a művészeti szcéna érdeklődő tényezői vala-

melyest már jól ismerték, de ennél tágabb körben még kevésbé. Ezért is volt nagyszerű és különleges lehetőség ez az első debreceni társművészeti akció, s ezért is lett volna szerencsés egy bővebb bemutatkozás a régtől kulturális tényezőnek számító és befolyással bíró egyetemi közönség tartósabb megnyerése.⁴

Az sem elhallgatható, hogy olykor előfordultak az életút fontosabb s meghatározó történéseihez, több esetben alkotásokhoz kapcsolódó pontatlan évszámok, adatok. Közülük néhány majdnem a mai napig csaknem automa-

Műtermi portré Dargay Lajosról az 1960-as évek végéről, Eger © Családi archívum

¹ HANGYEL Orsolya et al.: *Dargay Lajos szobrászművész*. Bp., Képzőművészeti, 2006; az idézet a kötetborítón olvasható, valamint egy hosszabb szöveg részeként mint kiállítási és műtermi installáció szerepel.
² Uo., 48., valamint gyakori azonos vendégszöveggel: Németh Lajos és Sík Csaba, uo., 7–8.
³ A füzetben Major Máté, valamint Nicolas Schöfferr magyar és francia nyelvű méltatása olvasható a Kassák és Moholy-Nagy tiszteletére dedikált, három, egymást követő estéhez, amelynek különleges programjához Muszorgszkij *Egy kiállítás képei* című darabjának feldolgozása is hozzájárult.

⁴ A program meghívásában nagy része volt az akkor frissen Debrecenben tanító, majd iskolát teremtő Makoldi Sándornak és feleségének, Papp Gizellának (Gizó), akik még az 1960-as és 70-es évek fordulóján kerültek jó ismeretségbe Dargayval és feleségével, sz. Panyik Mártával, aki szintén Debrecenben végezte tanulmányait. Az említett, igen tömör életrajzi textus szinte azonos tartalommal jelenik meg a Dargayt országosan is bemutató Major Máté-cikkben, de az 1982-es egri és az 1989-es kecskeméti kis kiadványokban is. MAJOR Máté: *A mozgó szerkezet művésze = Új Tükör*, 1977, 8. sz., 31.

tikusan átvételre került, avagy – eddig – megmásíthatatlan tényként rögzült. Ezek kontrollálása, revideálása így az utókorra hárult, illetve hárul. Úgy véljük, ezért is volt fontos állomás e folyamatban a 2025 őszi online digitális tanulmánykötet.⁵ Az abban közölt írások közül főleg azok relevánsak számunkra, amelyek az alkotó életrajzát jelentősen árnyalták,⁶ aprólékos alaposítással tárták fel az úgynevezett luminokinetikus mozgalmak forrásvidékét,⁷ kortörténeti kontextusait, azon belül Dargaynak s néhány társának lehetséges és valós mozgásterét, sokszor több szubjektív mozzanattól is vezérelve. Fontos volt végre bemutatni a pedagógus Dargaynak korábban nem vagy alig publikált tevékenységét az 1960 és 1983 közötti időszakban, valamint annak későbbi hatását,⁸ például a szintén e kötetben szereplő egyik tanítvány, Horváth Zsolt építész tervezői munkásságára.⁹ Dargay szakmai és privát életében, kulturális intézményi, szervezeti és közösségi potenciál szempontjából egyaránt meghatározó időszaknak számított az, amelynek történései egyúttal Nicolas Schöffer/Schöffer Miklós hazai recepciójának egyre erősödő folyamatát segítették elő az Egerből Kalocsára történő helyváltoztatásával egy időben.¹⁰ Az alkotói filozófia szellemtörténeti alakulása először érhető tetten.¹¹ És e tanulmánygyűjteménynek nem csupán kötelező függeléke lett az a – szükségszerű szűkítés ellenére is – gazdag bibliográfiai tétel, amelynek használata jól és megbízhatóan segítheti a további kutatásokat, egy-egy téma, alkotói műfaj immár alaposabb kibontását, jövőbeli feldolgozásukat.¹²

Éppen ezért itt arra teszünk kísérletet, hogy Dargay Lajos szakmai életútjának kevésbé ismert vagy számára később olykor lényegtelennek vélt, ám a művészi alkotómunkával sokáig párhuzamos, olykor egymásba is fűződő hivatásszolgálat determináns állomásaiból néhányat feltárjunk.

Ezek egyike az az időszak, amely még az egyre önállóbb és jellegzetes formanyelv, illetve az abban megfogalmazódó eszmeiség kifejeződését előzte meg, és amely a klasszikus portrészobrászattól az absztrakt és a nonfiguratív rajzi

és plasztikai megformálásokig terjedő, változatos formai-technikai kivitelezésekben gazdag majdnem egy évtizedre vonatkozik az ifjú Dargay esetében. Közismert, hogy az 1967-es első nyugat-európai útja után, még inkább az 1970-es párizsi tartózkodását követően művészi alkotói önkifejezésének egészében gyökeres és gyors paradigmaváltás következett be Nicolas Schöffer közvetlen hatására, de kevésbé nyilvánvaló az e fordulat előtti esztendők jó néhány – szerintünk most is vállalható – izgalmas teljesítménye.¹³ Ezért úgy véljük, ezen alkotások megszületésének körülményei immár bővebb említést érdemelnek, már ami az 1960-as évek lassan változásba lendülő, fővároson kívüli időszakát és korhangulatát egyaránt illeti.¹⁴

A Dargay Lajos után maradt kézirat-, rajz- és tervdokumentációs anyagok, levelezések archiválása közben, valamint az ezek tanulmányozása során folytatott kutatói levelezéseink birtokában immár jóval árnyaltabb az alkotói oeuvre – amúgy igen változatos – korai szakasza, így sikerült csaknem tíz év fehér foltját (is) eltüntetni. Korábban nem kellően tanulmányozott újságcikkek kézbevétele, olykor mondattöredéknyi utalások értelmezése, nevek kontextusba helyezése segített az alkotói portré egyre hitelesebb megrajzolásában.

Az ifjú Dargaynak már tudatosan élt kulturális közege először Eger és közvetlen környéke, ahol pedagógushivatását megkezdi az 1960-as évek elején, s amit kedvvel és odaadással folytat majdnem negyedszázadon keresztül. Sokáig azonban nem volt világos, hogy a középiskolai tanulmányait az Egri Gárdonyi Géza Tanítóképzőben¹⁵ kezdő ifjú miért a szintén azonos jogállású (középfokú), de jóval távolabbi Sárospataki (Comenius) Tanítóképző Főiskolán¹⁶ maturált, és tette le egy évvel később a tanítói munkához kötelező képesítő vizsgát, ráadásul tudvalevőleg Eger, illetve Heves megye nem tartozott hivatalosan az intézmény felvételi körzetébe. A családi legendárium korábban sokáig érthetően titkolt utalásaiból és a kortörténeti események rekonstruálásából az következik, hogy az igen érdeklődő kisdíák 1956. október 23. után belekeveredik a Nagy Pál¹⁷ vezette forradalmi főiskolás és mun-

⁵ *Vele haladt a kor? Tanulmányok és munkalapok Dargay Lajos alkotói világhoz.* Szerk. KRISTON-VÍZI József, Bp., MMA MMKI, 2025

⁶ KRISTON-VÍZI József: *Előszó* = Uo., 7–11.

⁷ PAKSI Endre Lehel: *Dargay Lajos szerepe a luminokinetika magyarországi megjelenésében* = Uo., 27–78.

⁸ HANGYEL Orsolya: *„A gimnáziumban tanár, a műteremben, a szobrok között, kísérletező ember” Dargay tanár úr* = Uo., 115–136.

⁹ HORVÁTH Zsolt: *Egy magyarországi kinetikus kiállítóhely víziója a 2000-es évek elején* = Uo., 167–178.

¹⁰ KRISTON-VÍZI József: *„Európa-kikötő?” Dargay Lajos első éve Kalocsán* = Uo., 137–166.

¹¹ DARGAY Marcell: *Triptique – három fejezet Dargay Lajosról* = Uo., 79–94.

¹² *Dargay Lajos publikált írásai és válogatott szakirodalom munkásságához 1964–2024* = Uo., 183–187.

¹³ Az eddigi egyedüli kísérlet DARGAY: *i. m.* (2025).

¹⁴ AKNAI Tamás: *A számadás előtt = Vele haladt a kor? i. m.* (2025), 13–26.

¹⁵ Lásd Egri Állami Tanítóképző Intézet = Wikipédia <https://shorturl.at/IxYdO>

¹⁶ FEHÉR Erzsébet: *Tanítóképzőnk története. Sárospatak 1857–1997.* Bp., Eötvös, 1997, 40–44.

¹⁷ Nagy Pál (Salgótarján, 1934–), író, újságíró, lapszerkesztő, tipográfus, később a párizsi *Magyar Műhely* alapító szerkesztője). Témánkat is érintő interjú vele KOVÁCS BODOR Sándor: *Repülőgépről lótték, 56-ban halálra ítélték, ma 88 éves* NAGY Pál író = *Librarius.hu*, 2022. augusztus 23.

<https://librarius.hu/2022/08/23/repulogepről-lottek-56-ban-halalra-ítelték-ma-88-éves-nagy-pál-író/>

kástanácsi felkelés valamely egri eseményébe.¹⁸ Ennek, illetve a lehetséges következmények komolyabb ódiúmat elkerülendő, nem sokkal később az érthetően óvatos szülők, jelesen a már iskola igazgatói pozíciójában lévő apa gyors intézkedéssel a nagy múltú, amúgy protestáns szellemű Sárospatakra irányítja fiát, Lajos Leventét. Az ott töltött – minden bizonnyal épülést jelentő – évekről részletesebb emlékezések ugyan nem állnak rendelkezésünkre, de az ifjú Dargaynak élete egészére jellemző természet-szeretetének nyomára utal egy apró adalék 1960-ból.¹⁹ A pataki képzőből haza-hazautazó fiú által készített faragványokat, rajzait vagy a Bükkből származó, amúgy inkább fűtésre használt lignitbe tapadt agyagból formált kis alkotásait szülei szeretettel őrizték, alkotói ambícióit továbbra is támogatták.

Dargaynak első ismert, pontosabban fényképpel is dokumentált alkotása egy expresszív Derkovits-fej, valamint Sz. I., azaz a korai jó barát, Szilágyi István (1937–2020) színművész tradicionálisan kidolgozott szép gipszportréja, mindkettő 1962-es datálású.²⁰ Május végén megnyílt a Hámán Kató kulturális szemle alkalmából rendezett Heves megyei fotó-, díszítő- és képzőművészeti munkák kiállítása, amelyen a pályázat főbb díjazottjai között találjuk az akkor Nagyvisnyón tanító Dargay Lajost is.²¹

Ez év őszétől már mint képesítést nyert pályakezdő pedagógus Egerszalókon tanít rajzot, s hétvégeken keresi a nála idősebb, tapasztaltabb képzőművészek társaságát. A következő esztendőben – hogy professzionálisan képpezze magát – felvételi vizsgát tesz a Képzőművészeti Főiskola szobrász tanszakára, de nem kerül be az azt sikerrel abszolválók közé. Ez a nem várt fiaskó a továbbtanulás intézményes formáival kapcsolatos ambícióit hosszú időre háttérbe szorította. Érdekes adalék: ezekben az években számos fővárosi vagy vidéki kortársa – kényszerből vagy épp a könnyebbséget keresve – éppen az Egri Tanárképző Főiskola rajz tanszékét választotta első diplomájának megszerzése céljával. A főként széles látókört, ismeretanyagot nyújtó pedagógusképzésre, mintsem az önálló alkotó művészeti stúdióakra serkentő évek után vagy közben a kitaratóbbak a Képző- vagy az Iparművészeti Főiskolát ostromolták változó sikerrel e „parkoló pályáról”.²²

Az élő személy után kötelezően akadémikus szellemben megkövetelt s a felvételiző Dargay által kivitelezett idősebb női portréja mellett egy másik, szintén 1963. júliusi datálású férfifej gipsze néz ránk a mintázóállványról.

Az akadémikus szobrászati képzés elvárásainak jellegzetességeit magán viselő két modellfej mellett ezeknek anyag és technika, kifejezési szándék, tartalom, üzenet

Felvételi vizsga portré, 1963. július
© Dargay archívum

¹⁸ „Iskolánkban az ellenforradalomig igen eredményesen dolgozó DISZ-szervezet működött. Az ellenforradalom azonban még a lelkes, bizakodó fiatalok fejében is mindent összekuszált, és csaknem mindent tönkretett, amit évek érleltek. 1956. október 23. megbontotta a diszisták egységét, a szervezet iskolánkban is felbomlott. Hónapok teltek el, amíg nagyon sok fiatal választás előtt állt és várt...” Az Egri Állami Gárdonyi Géza Gimnázium és Tanítóképző Értesítője az 1958–59. iskolai évről. Eger, kiadó intézmény, 1959, 15. Érdekes, hogy az az iskola fennállásának 325. évfordulójára megjelent könyv az 1956 őszi eseményekről már semmit sem említ. A Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium vázlatos története. Szerk. KOVÁCS Ottó, Eger, kiadó intézmény, 2014, 98.

¹⁹ A „legszorgalmasabb levelezőink” között említi Dargay Lajost. [NÉVTELEN]: *Vadászfórum = Magyar Vadász*, 1960, 1. sz., 18.

²⁰ Sz. I. *színes portréja* címmel ugyanez máskor és másutt is sikert aratott, például az 1966-os észak-magyarországi területi képzőművészeti tárlaton, annak katalógusában szerepel, a kalocsai műteremnek ma is állandó darabja.

²¹ [NÉVTELEN]: *Megnyílt a Hámán Kató kulturális szemle alkalmából rendezett foto- és képzőművészeti munkák kiállítása = Heves Megyei Népiújság*, 1962, 123. sz., 3.

²² CSÁJI Attila: *Sorsferdítő idők*. Bp., Napkút, 2021, 37–40.

Kis harcos, 1964
Majoros Tamás felvétele
© Dargay archívum

szempontjából gyökeresen ellentétei a fémlémezek kovacsolásával és csavározásával készült *Fekvő figura* vagy a hasonló megoldású *Lebegő formák* című munka.²³ Ezek már egyértelműen Alberto Giacometti és a hazai Szebényi Imre, illetve a nagyvilág akkori kortárs művészetét vele is megismertető Vilt Tibor és Schaár Erzsébet hatását bizonyítják (például *Jacqueline*, *Veronika*, *Kis harcos*).

Dargay némely önéletrajzában vagy interjúkban említést tesz arról, hogy felvételt nyert az Iparművészeti Főiskolára, amit hamarosan otthagyt, mert nem érdekelte a kerámia tanszak, de sajnos közelebbit nem tudunk ennek körülményeiről (például dátum), ugyanakkor furcsa ellentmondásra is bukkanhatunk a Mátyássy-dolgozatban: „Értelmiségi származásuként csupán az esti előkészítő tagozatra vették fel és ez az iskola – akkori és mostani oktatási rendjében, valamint tananyagában nem felelt meg sem a kor követelményeinek, sem a fiatal, új utakat kereső művészeknek. Mindezeket felismerve néhány hónap elteltével a perspektívátlan iskolát felcserélte az egyéni útkereséssel.”²⁴

A *Művészet* című folyóirat 1964. évi májusi számában egy, a Heves megyei képzőművészek tárlatáról írott részletes kiállításismertető már név szerint is említi alkotónkat: „A főiskola nagytermében rendezett nagyméretű tárlaton a legkülönbözőbb jellegű törekvésekkel találkoztunk ... A tárlaton két fiatal szobrász is szerepel: Dargai [sic!] Lajos érdekes kísérletre vállal, »Szenvedő« aszketikus formált szobrával, – itt torzításaival a fájdalom erejét kívánja fokozni ...”²⁵ E seregszemlén a piktúrák csoportjában kiemelt alkotók között van az egri főiskolai rajz tanszék összes prominens oktatója: a pedagógiai és művészi pályafutását ekkor már Budapesten folytató Jakuba Jánostól Nagy Ernőn át a hallgatói nemzedékek által megbecsült Blaskó Jánosig és Kishonthy Jenőig bezárólag.²⁶ Utóbbival és a sírg tartó barátság kötelekében elválaszthatatlan Balogh Lászlóval együtt hármásban sokáig közös műtermet használtak előbb a Hadnagy úti lakótelep tízemeletes épületeinek tetőterein lévők, kissé átalakított mosókonyhákban, majd a legendás belvárosi Kollektív Műteremben. Dargaynak Kishonthyról készített portréja több pályázaton, kiállításon és kiadványokban is helyet

kapott. A Dargay-életmű esszenciáját őrző kalocsai műterem néhány további, korai tárgya napjainkig láthatóan bizonyítja az 1964-es esztendő termékeny voltát (például *Motor – rotor*, *Régészet*, *Kéztanulmányok*). Ez év őszén az egri művelődési ház ifjúsági klubtermében két fiatal alkotóművész közös kiállításra készült, amelynek beharangozójáról ez olvasható: „Dargay Lajos a nyarat Pécsen, a pedagógus művésztelepen töltötte, s a kiállított szobrainak nagy részét itt alkotta ... Két nagyalakkal, 1 kisplasztikával és 8 szoborvázlattal szerepel a kiállításon.”²⁷ Sajnos a kiállításon szereplő alkotásokat még nem tudtuk beazonosítani. A jó baráttal, Balogh Lászlóval közösen jegyzett tárlatról a Heves megyei napilap kulturális rovatának akkori vezetője, Farkas András (alias „Lupus”) írt terjedelmes, ezért az aktuális figyelmet jól érzékeltető recenziót. Ebből a szempontunkból közvetlenül informatív részt emeljünk ide: „Dargai [sic!] Lajos fiatal szobrász, korát és pályája állomását tekintve egyaránt. Pécsi élményanyaga, a vendéglátó környezet által ösztönzött munkakedv és az ifjúkori kutatás láza érződik tizenhárom rajzán, két ólomborításán, fiúportréján és két aktszobrán is. Ahogyan a test formái és vonalai megjelennek rajzain és mintázott aktjain, világosan mutatják, hogy a formák birtokbavételének küzdelme már javában zajlik benne. Ha visszatekintünk a fiatal szobrász utolsó tárlati szereplésére a Líceum dísztermében, munkáin a fejlődés és az érlelődés egyértelmű jelei figyelhetők meg. Szerényen, a bizonytalanságból is táplálkozó izgalommal és lelkesedéssel nyúl a megformálandó anyaghoz, és – úgy tűnik – minél ellenállóbb az anyag, annál becsületesebben és kitartóbban dolgozik az alkotás élményéért és eredményéért. Külön említést érdemel Dargai Lajos Mestrovics-érme. Bár az érem nem hibátlan, mégis visszaadja a nagy alkotó karakterét, sajátosan értelmezett megfogalmazásban. Dargai esetében is azt kell hangsúlyoznunk: fejlődése jelen szakaszában kisebb léptékű, szemmel könnyebben átfogható, belső tüzzel átvihető formákhoz és közlendőkhöz érdemes nyúlnia. A gondos, olykor aprólékos, elmélyült és fáradságos műhelymunka bőséges kamatot hoz majd, amikor a művész belső élményének elsöprő dinamikája felszínre hozza a témákat, arcokat, drámai vagy tragikus

²³ Ez utóbbinak műtermi posztamentén, valamint a HANGYEL-féle, 2006-os „kék albumban” – nem egyedi példa, hogy – eltérő dátumok szerepelnek.

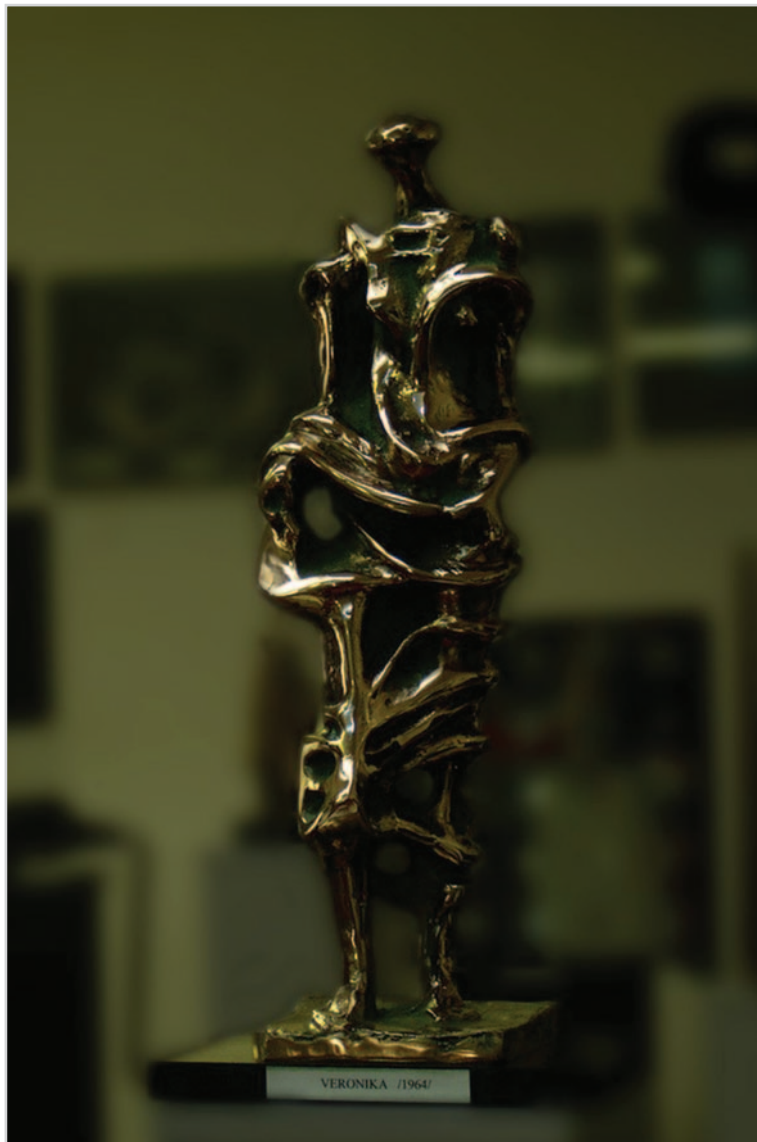
²⁴ MÁTYÁSSY Gábor: *Dargay Lajos szobrászművész művészete és munkássága, helye a nemzetközi és hazai művészettörténetben. Szakdolgozat.* Debrecen, Debreceni Tanítóképző Főiskola, 1989

²⁵ TÓTH Ervin: *A Heves megyei képzőművészek tárlatáról = Művészet*, 1964, 5. sz., 46.

²⁶ A teljes listához tartoznak még: dr. Baski Ernőné Dienes Klára, Gergely Pál, Seres János. VIRÁG Ágnes: *Az egri rajziskolától a Képzőművészeti és Művészetelméleti intézetig = Nagy elődök nyomában. A 70 éves*

Ternyák Csaba érsek köszöntése. Szerk. NAGY Andor, Eger, Líceum, 2023, 189–203.

²⁷ (farkas): *Balogh László és Dargai Lajos kiállításáról = Népiújság*, 1964, 215. sz., 9. Hosszas kutakodás után sikerült nyomára lelmi a hivatkozott pécsi pedagógus-művésztelepnek is. Létezéséről egyedül a *Pedagógusok Lapjának* egyik cikke árulkodik, ám abban Dargay nevét nem találjuk a – igaz, a tábor kollégiumi központjában – megszólítottak között. A folyóirat évfolyamait áttanulmányozva az is kiderült, hogy Pécsen egyedül csak abban az évben volt ilyen alkotótelep. Lásd FÉNYI András: *Szupermarket-tudósítás – Pécsről = Pedagógusok Lapja*, 1964, 14–15. sz., 4.

Veronika,
1964
Majoros Tamás
felvétele
© Dargay
archívum

mozzanatok – ahogyan ez a nyilvánvaló példakép, Mestrovics esetében is történt.

Ehhez türelemre, elszántságra és sok-sok őszinteségre van szükség. És még valamire – amely mindkét kiállító számára megszívlelendő: a divat múltó hóbortjait fel kell ismerni, és azokkal – még nagy tekintélyek esetében is – le kell számolni.”²⁸

Az 1. Észak-magyarországi területi képzőművészeti kiállításra Salgótarjánban, 1965. április 4.-től került sor, amelynek képzőművészeti blokkját jellemző módon a piktúra uralta erőteljesen, s amelyet a zsűri összetétele (három festőművész, egy művészettörténész és a többi apparátusi delegált) is kellően reprezentált, így csupán öt darab szobor és ugyanannyi érem került beválogatásra, és amely túlnyomó részben a kor régiós favoritjaként számoltartott id. Szabó Istváné volt, míg csak egy-egy műtárgyat jegyzett a fiatal Király Róbert és Dargay. Alkotónk neve ott szerepel az észak-magyarországi képzőművészek 1966-os, második területi kiállításán is, amelyet Egerben rendeztek meg, s volt látogatható június elejétől a Gárdonyi Géza Színházban.²⁹ Ebből az esztendőből a *Sivatagi forma* című eléggé szürreális agyagvázlatát és a már említett emblemikus *Jacqueline*-t ismerjük Dargaytól, az előbbit és változatait szén- és ceruzarajzain is megörökítette.

A *Népművelés* című folyóirat egyik tavaszi számának bőséges kínálattal szolgáló képes híryanagjai között találunk a következőre: „Az Egri Gárdonyi Géza Színház dicséretes kezdeményezésként lehetőséget adott klubhelyiségében a helyi képzőművészeknek, bemutatkozó jellegű kamarakiállítások rendezésére. A hétfői napokon színészek, képzőművészek és művészetpártolók részvételével vitaesteket is rendeznek különböző, a művészeteket átfogó témakörök felett. Így került sor e klub harmadik – s máris nagy érdeklődéssel kísért – rendezvényére, ahol két fiatal szerző, Panyik István fotói és Dargay Lajos szobrai szerepeltek a kamarakiállításon. Művészi elképzeléseik párosulva a mesterségbeli tudással, valódi élmény erejével hatottak a szemlélőre.”³⁰ A tudósítás mellett szereplő fotón felismerni véljük Dargaytól a *Veronika* című kisebb méretű plasztikáját, amely ennek az időszaknak egyik legkitűnőbb absztrakt alakformáját nyújtja. Az akkor még Egerben élő Panyik István neve ugyanezen lap későbbi hasábjain is feltűnik, amikor az 1966. évi Országos Fotóművészeti Kiállításról szóló képes tudósítást közlik.³¹

Ha belegondolunk abba, hogy egy fiatal, húszas éveiben járó, művészi alkotó ambíciókkal teli vidéki fiatalember érdeklődési körét hogyan és milyen forrásokból próbálta táplálni, ehhez egyfelől a korszakban elérhető

²⁸ A cikkhez elhelyezett két illusztráció egyike Dargay Meštrović érméről készült fotóreprodukció. Lásd: (farkas): *i. m.* (1964) Ivan Meštrović (1883–1962) nagy hatású horvát szobrász és építész.

²⁹ Farkas András ugyan érthető elfogultsággal megemlíti, hogy „... az ideai seregszemle az egri művészek számára nemcsak mennyiségileg, de minőségileg is lemérhető fejlődést igazolt.” Néhány helyi művész is, valamint a katalógus Dargaytól egy tollrajzot (*Akt I.*) és a már említett színész portrét is hozza, de az akkor még ifjúnak mondható műkritikus, Tasnádi Attila így sommázza alkotóinkról: „Az alig számottevő plasztikai anyagból Pálvölgyi Frigyes két kis faszobra érdemel

emlékét, mind a *Szerelem*, mind a *Korsós lány* nemes egyszerűségű, az anyag természetét jól visszaadó alkotás.” TASNÁDI Attila: *Az észak-magyarországi képzőművészek II. területi kiállítása = Művészet*, 1967, 1. sz., 48.

³⁰ K. G.: *Fotók és szobrok = Népművelés*, 1966, 3. sz., 41.

³¹ Rp: *Országos Fotóművészeti Kiállítás 1966 = Népművelés*, 1966, 11. sz., 40. Panyik István egyébiránt később Dargay Lajos sógora lesz; alkotópályája viszont Pécssett teljeseedik ki. Részletes szakmai életrajzát Kincses Károly feltáró munkájának köszönhetjük.

kulturális, illetve művészeti mellékletekkel is rendelkező folyóiratainak körét kell említenünk. Ezek majd mind-egyike – esetünkben Egerben, a megyeszékhely könyvtárában – elérhető volt. Közülük az alábbiak jöhetnek szóba az információszerzés szűrt írásos csatornáiként, az indulás évétől kezdődő sorrendben: *Társadalmi Szemle, Vigilia, Nagyvilág, Valóság, Élet és Tudomány, Élet és Irodalom*,³² *Kortárs, Jelenkor, Világosság*,³³ *Új Írás, Kritika*, valamint az igen népszerű *Tükör*, majd mint *Új Tükör* című hetilap. Dargay – lévén aktív pedagógus, része az egerszalóki kisiskolai tantestületnek – a *Köznevelést, a Pedagógusok Lapját* és a *Népművelést* is haszonnal forgathatta. Mindezek mellett pedig ott volt a Magyar Képzőművészek Szövetségének folyóirata, az 1960-tól megjelenő *Művészet*,³⁴ amely sokáig egymaga uralta a magyarországi hivatalos képzőművészeti élet – amúgy már akkor sem homogén – tereit.

Ennek az időszaknak a főbb tendenciáit a következőképpen summázhatjuk. A magyarországi szobrászat az 1960-as években átmeneti, mégis rendkívül termékeny korszakot élt meg. A politikai-társadalmi környezet nyilvánvalóan a szocialista kultúrpolitika kereteit követte, ugyanakkor a művészeti életben fokozatosan megjelentek a modernizáció jelei. A korszak kettőssége – a hivatalos elvárások és a belső szakmai megújulás igénye – sajátos, sokszor feszültségekkel teli, a nyilvánosság előtt viszont csak igen lassan kibontakozó innovatív művészeti közeget hozott létre. A monumentális köztéri szobrászat továbbra is meghatározó szerepet játszott. A politikai reprezentáció igényei miatt számos emlékmű, portré és heroikus kompozíció készült, amelyek a szocialista realista hagyományokból táplálkoztak. Ezekben a művekben a figurativitás, a plasztikai érthetőség és a narratív jelleg dominált. A korszak vezető mesterei – például Pátzay Pál, Szabó Iván, Mészáros László, Mikus Sándor – gyakran nagy léptékű, közösségi terekbe szánt alkotásokkal járultak hozzá sok városkép formálásához. A hivatalos művészetpolitika ugyan elvárta a közérthetőséget, de a művészek egy része már ekkor is finoman tágitotta a formai határokat. A 60-as évek második felében egyre erőteljesebben jelentkezett a modern szobrászati nyelv iránti igény. A nemzetközi tendenciák – Brancuși tiszta formái, Giacometti egzisztencialista alakjai, Henry Moore organikus absztrakciója – lassan, de érzékelhetően beszivárogtak a hazai művészeti gondolkodásba. A magyar szobrászok közül többen kísérletezni kezdtek az absztrakció különböző fokozataival, a redukált formavilággal és a tér újfajta értelmezésével.

Vilt Tibor például a korszak egyik legfontosabb újtója volt: műveiben a figurativitás és az absztrakció határán mozgott, a tömeg és a tér kapcsolatát vizsgálva. A hagyományostól eltérő utak megismerését tervező és újabb formavilággal való kísérletezéstől sem ódzkodó szobrászok számára érdekes és egzotikus felfedezést jelentettek itthon a neves etnológusok korábbi és újabb óceániai és afrikai kutatásait bemutató albumok, illusztrált közlemények. A nem sokkal később önálló vagy antológiászerű feldolgozások jeles, nemzetközi hírű magyar gyűjtő-kutatószakíró személyisége volt például Bodrogi Tibor etnológus, aki a *Művészet* hasábjain sorozatot közölt például az afrikai kultúrák nagyszerű művészeti teljesítményeiről. Dargay figurális plasztikáinak egy részén mintha ezeknek közvetett hatásai is megfigyelhetők lennének olykor.³⁵

A korszak egyik különleges jelensége a kamaraszobrászat megerősödése. A kisebb méretű, intimebb hangvételű plasztikák lehetőséget adtak a személyesebb, kísérletezőbb megközelítésekre, amelyek a monumentális műfajban kevésbé voltak vállalhatóak. A művészek új anyagokkal – például alumíniummal, műgyantával – is próbálkoztak, miközben a bronz és a kő továbbra is meghatározó maradt. A kamaraszobrokban gyakran jelent meg az emberi lét törekénységének, a belső feszültségeknek vagy a modern élet elidegenedésének témája. A női szobrászok szerepe is erősödött. Schaár Erzsébet az évtized egyik legjelentősebb alkotója volt, aki sajátos, lírai és egzisztenciális hangvételével teljesen új irányt jelölt ki. A 60-as években készült művei – például a későbbi *Utca*-installáció előzményei – már a térinstalláció felé mutattak, és radikálisan tágitották a szobrászat fogalmát. Schaár mellett Marton László és Szabó Iván is jelentős figuratív megújítást hozott, mindketten érzékeny, pszichológiai mélységű portré- és alakbrázolással. A 60-as évek végére a magyar szobrászatban egyre nyilvánvalóbbá vált a modernizációs fordulat. Bár a hivatalos kiállítási rendszer továbbra is a figuratív, közérthető műveket részesítette előnyben, a műhelyekben és a kisebb kiállítóterekben már megjelentek az avantgárd törekvések. A fiatalabb generáció – köztük Harasztý István (Édeske) – a kinetikus művészet, a mozgó szerkezetek és a játékos, ironikus formák felé fordult, ami új energiát hozott a hazai szobrászatba.

Összességében az 1960-as évek magyar szobrászata a hagyomány és az újítás közötti, felülről deklarált dinamikus egyensúlyról szólt. A korszak egyszerre őrizte a figuratív, monumentális hagyományokat, és készítette elő a 70-es évek radikálisabb, konceptuálisabb fordulatait. A művé-

³² Ezen a néven ismerjük 1957 elejétől, előtte *Irodalmi Újság* címmel jelent meg.

³³ 1960-tól havi, majd később negyedéves folyóirat.

³⁴ Ezt megelőzően, 1958-tól *Műterem* címen jelent meg.

³⁵ BODROGI Tibor: *A régi Nigéria művészete = Művészet*, 1961, 1. sz., 25–28.; Uő: *A régi baluba művészete = Művészet*, 1961, 5. sz., 14–17. – fotókkal, a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből; Uő: *Mesterművek Afrikából*. Bp., Corvina, 1965; Uő: *Afrika művészete*. Bp., Corvina, 1967

szek egyre bátrabban kísérleteztek a formával, a térrel és az anyaggal, miközben a társadalmi környezet lassú nyitása lehetővé tette a modern szobrászati nyelv fokozatos térnyerését. Ez az évtized így a magyar szobrászat egyik kulcsfontosságú átmeneti időszaka, amelyben a későbbi megújulás alapjai szilárdan kirajzolódtak. A modernizáció intézményi hátterét tekintve fontos szerepet játszottak a művészeti oktatás változásai, a kiállítási struktúra átalakulása és a művészeti sajtó. Nagy Ildikó kutatásai rámutattak, hogy a modernizáció nem csupán stílustörténeti folyamat volt, hanem a művész és a társadalom viszonyának átalakulása is. A 60-as években a művészek egyre inkább autonóm alkotóként léptek fel, akik a hivatalos elvárásokon túl saját belső kérdéseikre keresték a választ.³⁶

Dargay Lajos széles körben ismert életrajzi anyagaiban hangsúlyosan szerepel az a kitétel, hogy az 1960-as években Vilt Tibor és Schaár Erzsébet magántanítványa volt. Fentebb már röviden mi is hivatkoztunk erre, amikor szóltunk az első és sikertelen felvételi utáni útkeresés időszakáról, alkotói próbálkozásait példákkal is illusztrálva. A múlt századi magyar szobrászat e két nagyszerű és szuggesztív személyiségének érzékelhető hatásáról először nyilvánosan csak 1983-ban (!) vall Dargay,³⁷ ezért ezt a tanítványi státust csak óvatosan kezelhetjük. Mivel az ifjú alkotó 1960 őszétől már tanít, pedagógia gyakorlati vizsgája után képesítését pedig rá egy évre megszerzi, ez a körülmény már magában nyilván befolyásolja e kapcsolat lehetséges intenzitását, jellegét, a találkozások, konzultációk gyakoriságát és helyszíneit. Dargay több esetben más és más intervallumot adott meg a mentorálás tartamára az 1962-től 1967-ig terjedő időszakon belül, ám ez a látszólagos ellentmondás nem írja felül a kapcsolódást magát.³⁸ Dargay, mint számosan mások, Viltől csak az 1956-os forradalomban játszott szerepe miatti internálás, néhány éves szilencium után 1963 tavaszán olvashatott a *Művészet* hasábjain.³⁹ A műtermi beszélgetés és az abban megfogalmazott alkotói egyenesség, valamint a cikkhez közölt *Magány* és egy relief reprodukciója erős hatással lehetett az útkereső egri fiatalemberre, s erősíthette elszántságát a főiskolai felvételre. Nem tudjuk, de meglehet, a balul sikerült vizsgaeredmény nyomán döntött úgy,

hogy – ha nem ritka autodidaktaként is, de – céltudatosan keresni fogja azokat a művészeket, akik példák, tanítók és értő mesterei lehetnek az akadémiai világon kívül. Vilt(ék)ben talált tehát rá az ifjú Dargay első élő eszményeire, akikkel feltehetően rendszeresen levelezett, olykor telefonozott, és előre megbeszélte hétfégi vagy szünidei alkalmakon személyesen is konzultálhatott: akár autóstoppal utazott Egerből a legendás budafoki műterembe, ahonnan friss élményekkel tért haza. A Schaár családtól megörökölt polgári atelier nemcsak a munka, hanem a pezsgő társasági élet színtere is volt, ahol „sokféle népség” találkozott rendszeresen. Külföldi művészeti albumok, magazinok, újságcikkvágatok és alkalmi fordításaik cseréltek ott gazdát, ha csak rövid időre is, de szellemi töltkezés közepette. Befolyásuk – köszönhetően a már évtizedekkel azelőtt megkezdett hálózatépítő munkára – utólag is elmondhatjuk: felmérhetetlen volt! Orosz Márton kutatásainak egyikéből is tudjuk, hogy a beavatottak Kassák asztaltársaságához tartozó művészekkel – köztük Tamkó Sirató Károllyal, Barta Lajossal, Gábor Jenővel, Szandai Sándorral, Várady Sándorral, Vilt Tiborral találkozhattak, akik a Karamella eszpresszóban, a Citadella kerthelyiségében vagy a Malomtó étteremben gyűltek össze heti rendszerességgel.⁴⁰ Vilték köreiből tartoztak még „a régiiek” közül: Major Máté és Z. Gács György vagy a kalandkereső „felfedezők”, ifjú kritikusok: Németh Lajos, Bodri Ferenc, Sík Csaba vagy a művészpár értő székesfehérvári kurátorai: K. Kovalovszky Márta és Kovács Péter.⁴¹ Csaknem négy évtizeddel később így vall erről az időkről Dargay: „A figurális dolgokat Vilt Tibortól tanultam 1962 és 67 között. Vilt Tibor és felesége, Schaár Erzsébet csodálatos emberek voltak, nagyon művelt, kultúrált, emberek. Én Viltéken keresztül a magyar művészet hagyományait – amennyire lehetett – megtanultam. Vilték nagyon széles látókörű emberek, jó művészek voltak, igazi európaiak.” Többük biztatásától is megerősödve, számos látnivaló ajánlásával a zsebében és a memóriájában, Dargay kezdte megszervezni az első nyugat-európai útját, amelynek egyik célállomása Párizs volt.

1967 egyébként a magyarországi kulturális és művészeti életben a pezsgés esztendeje volt. Április elején

³⁶ NAGY Ildikó: *Hagyomány és megújulás. A magyar szobrászat fordulata az 1960-as években* = *Ars Hungarica*, 1990, 2. sz., 241–261.

³⁷ A Kaposvárt ezen a nyáron megrendezett nagyszabású kiállítása alkalmából készült interjúról van szó, amelyet nem sokkal később a somogyi napilap mellett több más is átvett, így elsők között az akkor már éppen közvetlenül a költözés előtt álló Dargayval többször is foglalkozó *Heves Megyei Néptűjság*. HORÁNYI Barna: *Kinetikus szobrok. Dargay Lajos bemutatója az ifjúsági házban* = *Somogyi Hírlap*, 1983, 208. sz., 5.

³⁸ Az 1967-es dátum mint cezúra Dargaynak az első, jelentős benyomással teli nyugati útjára utalhat, hiszen a dr. Antal Péter birtokában lévő Schaár–Vilt dokumentációs anyagban Dargay korai alkotásairól

fellelhető tizenkét fekete-fehér műtárgyfotó közül három 1967-ben (*Alvó, M.V. Michel portréja, Harlequin*), három pedig 1968-ban készült.

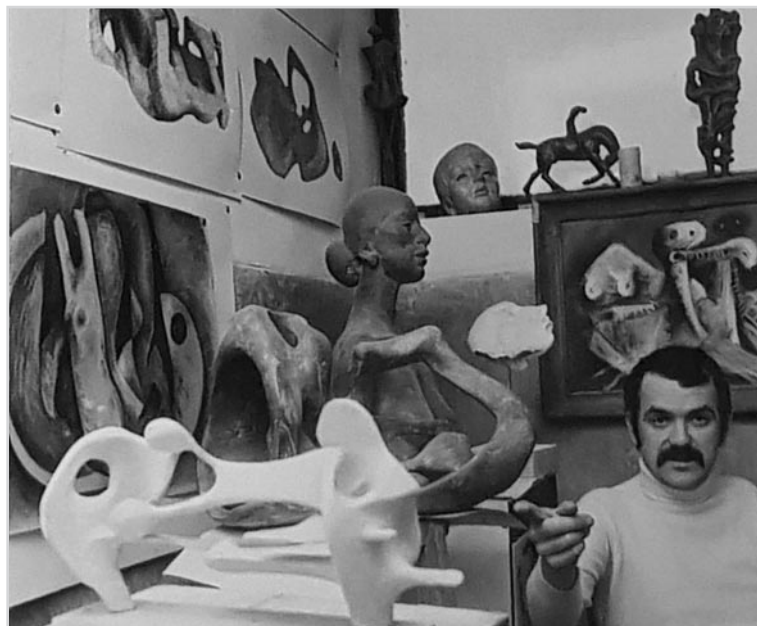
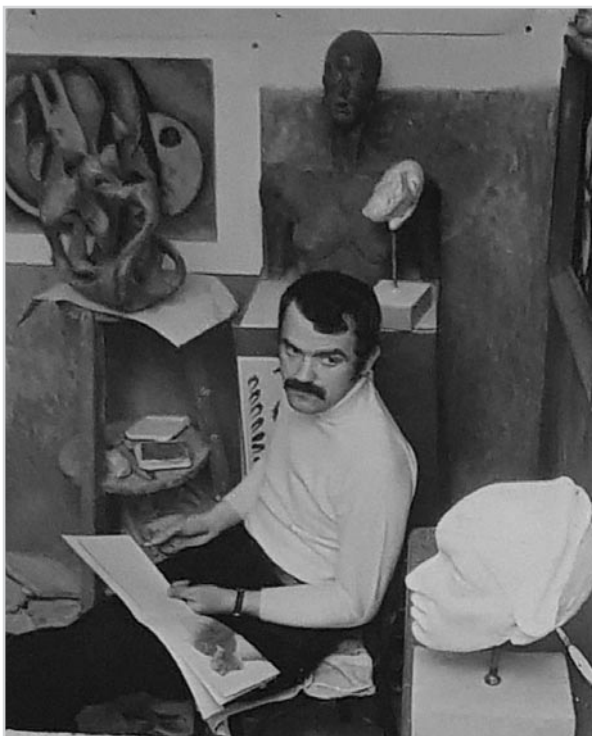
³⁹ HAITTS Géza: *Műteremlátogatás Vilt Tibornál* = *Művészet*, 1963, 3. sz., 32–33.

⁴⁰ OROSZ Márton: *Ádám Judit, a magyar absztrakció elfelejtett matchmakere. Kiállítás/kiállítás a világ felé* = *Art Magazin*, 2022, 4. sz., 44–53., 47.

⁴¹ Az említettek Viltnek 1965-ben, Schaárnak pedig a következő évben rendeztek nagyszabású kiállítást az István Király Múzeumban, s hozzájuk bilingvis, magyar–francia nyelvű katalógus is készült. Líraisága mellett is hiteles esszékötet idézi fel mindkettőjük alakját több helyütt is. KOVALOVSZKY Márta: *Mit látsz, Laca?* Bp., Corvina, 2023

Picasso százötven alkotása került bemutatásra egy mángyűjtő gesztusa révén a Kulturális Kapcsolatok Intézetének szervezésében, majd május 17-től Henry Moore nagyszabású tárlata volt látható ugyanott, a Múcsarnok összes termeiben. Ha korábban csak művész barátok jóvoltából rövid időre kölcsönzött „nyugati” magazinokból tanulmányozhatta az ifjú Dargay Moore jellegzetes alkotásait, most számára is elérkezett az idő, hogy itthon és saját szemével győződjön meg „a spontán erő és magasztosság” vagy „a tudományos felkészültség alapján szerveződő kalandjairól”.⁴² Az ezt követő néhány évben Dargaynak rajzain, szobrainak jelentős részén és vázlatain Moore hatása egészen nyilvánvaló (például *Az álom dinamizmusa*, *Fekvő nő*, *Illeszkedő formák*).

Egy fájó évfordulóra emlékeztet a *Művészet* júniusi száma, mintegy tudósítva is a legendás New York-i műtremlakásból az özvegy, Sibyl Moholy-Nagy műtörténész, író és egyetemi tanár – sokáig csak angolul hozzáférhető – életrajzi kötete kapcsán: „Több mint húsz éve annak, hogy Moholy-Nagy László Chicagóban, egy kórház különtermében meghalt. Azóta nagyot változott a világ. A »prófétá«-t igazolta sok mindenben az idő. S mindinkább időszerű, hogy munkásságát Magyarországon is jobban ismerjék.”⁴³

Részletek
Dargay Lajos
alkotásainak
portfólió-
albumából,
1960-as évek
második fele
© Dargay
archívum

⁴² Az idézet Herbert Readnek, Henry Moore kortárs méltatójának szavait tartalmazza. Lásd még NÉMETH Lajos: *Henry Moore szobrai a Múcsarnokban = Kritika*, 1967, 8. sz., 42–43. E cikk két hónappal megelőzte a *Művészet* folyóirat szerkesztőinek tempóját.

⁴³ VÁMOS Kálmán János: *Emlékezés Moholy-Nagy Lászlóra (1895–1946) = Művészet*, 1967, 6. sz., 14–15.

Mivel sem napló, illetve egyéb feljegyzés nem áll rendelkezésünkre, és a régi kisfilmes tekercek közül sincs igazából beazonosítható helyszín, így a korabeli kínálat alapján megpróbáljuk rekonstruálni, hogy Dargay mely kiállításokat kereshette fel Párizsban 1967-ben. 1. V. Párizsi Biennálé / Cinquième Biennale de Paris. Helyszín: Musée d'Art Moderne de la Ville de Paris.⁴⁴ 2. *Six peintres américains (Hat amerikai festő)*. Helyszín: M. Knoedler et Cie.⁴⁵ És egy akkor futó, igazi közönségsiker: *Toutânkhamon et son temps (Tutanhamon és kora)*. Helyszín: Petit Palais.⁴⁶ Ám a kedvelt magángalériák világa még gazdagabb és változatos kínálatot szolgált a Párizsba látogatóknak. Ilyen volt a főként modern klasszikusoknak évente hat-nyolc kiállítást szentelő Galerie Maeght, a korszak egyik legfontosabb magángalériája. A Galerie Iris Clert-t a párizsi avantgárd egyik központjaként tartotta számon a művészvilág, tulajdonosa rendszeresen rendezett posztumusz bemutatókat is, például az 1962-ben elhunyt Yves Klein-émlékiállítását. Egyúttal olyan kinetikus és op-art művészeknek is kiállítási lehetőséget adott,

Dargay
a párizsi René
Denis előtt
© Családi
album

mint Takis (azaz: Panayiotis Vassilakis) vagy Jean Tinguely. A kinetikus és geometrikus művészet fő európai központjának számító Galerie Denise René – szintén ez évben – Victor Vasarely, Jesús Rafael Soto, Julio Le Parc, François Morellet névével hirdette magát.⁴⁷ Ez a galéria különösen fontos Dargay Lajos szempontjából is, hiszen a magyar konstruktivista hagyományok itt kapcsolódtak a nemzetközi áramlatokhoz, s jól dokumentálható módon maga Dargay is gyakran megfordult itt. Denise René rendszeresen adott ki katalógusokat és portfóliókat kiállítás nélkül is, mert a galéria saját kiadói programot működtetett.⁴⁸ A Galerie Rive Droite – bár már túl volt a fénykorán – szintén aktív volt, mint a francia informel és lírai absztrakció egyik központja.⁴⁹ Az erősen nemzetközi orientációjú Galerie Rive Gauche a pop-art és az új realizmus párizsi bázisa volt.⁵⁰ A Galerie Daniel Cordier névadója 1964 után ugyan fokozatosan visszavonult, de mint a francia avantgárd egyik legfontosabb radikális tere 1967-ben is működött.⁵¹ Végezetül a párizsi modernizmus egyik legregébbi otthona, a Galerie Jeanne Bucher, amely 1967-ben a lírai absztrakció és a modern klasszikusok bemutatására fókuszált.⁵²

E hatalmas kultúrsokk után nem sokkal, érthetően óvatos mértéktartással, de érezhető lelkesedéssel nyilatkozik a megyei napilap kulturális rovatának. „Dargai [(sic)] Lajos »toronyszobájában« kövér tartály terpeszkedik, elfoglalja annak a szűk térnek nagy részét is, amit a mosókonyha nyújtana. A hangulat és a látvány mégis műtermi. Megszokott zsúfoltság. A falon rajzok. A rajz nála »szóbeli« kinyilatkozás. Szeret rajzolni – a szobrok születésének kiindulópontjait rögzítik rajzai. Mondanivalója tódul, ám a megvalósított művek málhája még nem következetességre készítetők. Huszonöt éves. Falusi iskolában tanít. Tele van kereső nyugtalansággal, ifjú dinamizmusának szertelenségével, darabos érzelmi »rögökkel«. Elkészült *szobrai karcsúak, a vonaljáték lendületére épülnek*. A szakma műértői roppant ígéretnek ítélik, akiből nem hiányzik az anyag alakításának eleganciája. Időzött már a kultúra sugárzó hőforrásainál (Párizs, Bécs, München stb.). Napokban tért meg a jugoszláviai Piranoból, ahonét felkereste a közeli, portorozei »Forna Viva«-t, az UNESCO védnöksége alatt működő nemzetközi szob-

⁴⁴ Időszak: 1967. szeptember 30. – november 5. Résztvevők: Craig Kauffman, Gerhard Richter, Barry Flanagan, Archigram stb. Jellege: nemzetközi avantgárd platform.

⁴⁵ Időszak: 1967. október 19. – november 25. Művészek: Gorky, Kline, de Kooning, Newman, Pollock, Rothko.

⁴⁶ A rendezvényt egy és negyed millióan látogatták Európán kívülről is.

⁴⁷ Csoportos op-art tárlatok mellett itt zajlottak a „Lumière et Mouvement” előkészítő programjai a nagy, 1968-as kiállításuk előtt.

⁴⁸ *Denise, a rettenthetetlen*. Denise RENÉvel CSERBA Júlia beszélget = *Balkon*, 2001, 4. sz., 32–35.

⁴⁹ Georges Mathieu, Pierre Soulages, Hans Hartung, Jean Fautrier és Michel Tapié által szervezett csoportos tárlatok voltak hangsúlyosak itt.

⁵⁰ Niki de Saint Phalle, Arman, César, Martial Raysse és Christo land artjainak kisebb léptékű, korai „csomagolásai”.

⁵¹ Ez évben Jean Dubuffet, Raymond Hains, Jacques Villeglé és a Nouveau Réalisme csoportos kiállításai voltak a „tróféák”.

⁵² Maria Helena Vieira da Silva, Árpád Szenes, Roger Bissière és André Lansky felvonultatásával.

rásztelepet. Élmények rajzanak benne. Új szobrokat »ír« – papírlapokra.”⁵³

1967 szeptemberében Székesfehérváron, az alumíniumgyártásra szakosodott Könnyűfémmű – lengyel ötlet hazai adaptálásaként – egy szobrásztalálkozónak, alkotótelepnek adott otthont. A meghívottak között voltak Dargay példaképei: Schaár Erzsébet, Vilt Tibor, Szabényi Imre, valamint Varga Imre és Laborcz Ferenc. A cél az volt, hogy az ipari technológiák és az alumínium új művészeti lehetőségeit közösen feltárják.⁵⁴ Végül is öt szobor született, mindegyik más-más módon használta az alumíniumot és a gyári technológiákat. Varga Imre: *Beszélgető*, amely kubista ihletésű, síkokra bontott figurákkal él. Laborcz Ferenc *Vonulat*-alkotása, amely egy, a hengerlésből származó alumíniumdarabokból összeállított kompozíció. Szabényi Imre *Vízöntője* egy magasba helyezett, „rajzos” hatású figura. Schaár Erzsébet *Ajtók* című alkotása különleges öntési technikával létrehozott, erős atmoszférájú térplasztika volt már ekkor, annak nem sokkal később már emblematikus sorozattá fejlesztett változatai előtt. Vilt Tibor *Dorottyája* plazmavágóval formált, tiszta plasztikai értékű mű – a találkozó „koronája” volt –, ám nem sokkal elkészülte után viták kereszttüzebe került az is... Pedig nemcsak a szervezők, hanem maguk az alkotók is úgy vallották, hogy ilyen, „nem steril” helyzetbe kerülve az ipari anyagok és eljárások új szépségeket tárnak fel, a művészet segíthet „megszelídíteni” a technikai civilizációt, s így ez fontos lépés (lett volna) egy olyan művészeti szemlélet felé, amely bátran kísérletezik, és a modern ipari világot is képes humanizálni...⁵⁵

Miközben Dargay Lajos otthon, Egerben különböző műfajokban is próbálja-gyakorolja magát, s készülnek az úgynevezett *Fekete grafikák*, mint például a *Sötét indulatok* vagy a *Kollektív emlékezet*, a hegesztett lemez segítségével a legendás ciprusi egyház- és államfő, Makariosz jellegzetes portréja vagy nagyszerű, a mindenkori Dargay-műterem egyik ékessége: a *Csillagnéző* című szobra; ott van mellette jegyzetekkel ellátva a *Kritika* című folyóirat azon száma, amelyben egyik mértékadó szerzője egy őt is igencsak foglalkoztató témáról ír világosan és pontosan. A modern magyar kisplasztika jelentőségét Németh Lajos

elsősorban társadalmi és intézményi okokkal magyarázza: a haladó szellemű szobrászok számára a monumentális műfaj sokáig elérhetetlen volt, így a kisplasztika vált az autonóm művészi gondolkodás fő terepévé. A műfaj két fő hagyományvonala a mailloli klasszicizáló irány (Medgyessy, Ferenczy Béni) és az expresszionista vonulat (Bokros Birman, korai Vilt). Az avantgárd kisplasztika Magyarországon csak szórványosan tudott kibontakozni. A 60-as évekre a kisplasztika funkciója problematikusává vált, mert sok mű csupán monumentális koncepciók kis méretű előtanulmánya. Több jelentős alkotó – például Schaár Erzsébet vagy Vigh Tamás – már a műfaj határain túllépve tér- és architekturális megoldások felé fordult. Németh szerint a kisplasztika súlya csökkent, bár továbbra is fontos szerepet játszik a magyar szobrászat fejlődésében. „A táblakép lehetőségeiről, a festészet megváltozott funkciójáról az elmúlt években elég szenvedélyes viták folytak. A szobrászati kérdések megvitatása még várat magára. Félreérthetetlen ugyanis, hogy a kisplasztikának is az elmúlt évtizedekben mind problematikusabbá vált a funkciója, és nem pusztán a megszaporodó monumentális feladatok miatt. Az iparművészetnek számos olyan ága indult nagy fejlődésnek, amely részben

Alvó,
ceruzarajz,
1967
Fotó:
Kriston-Vízi
József
© Kriston-Vízi
József

⁵³ PATAKY Dezső: *Műterem a magasban = Népiújság*, 1967, 192. sz., 4.

⁵⁴ Nem tudjuk, hogy a modern ipar és a kortárs művészet e sajátos és akkor itthon még alig kultivált együttléte megérintette-e komolyabban a szobrásztársadalmat, de ennek példáját valamelyest felismerhetjük majd például az 1973-tól Dargay és Szatmári Béla vezetésével szerveződő és néhány évig működő mérnök-művész csoport (Eger-Salgótarján) küldetésének elvi alapjaiban. Lásd egy kitűnő kiállítás alapos vezetőjének anyagával. PAKSI Endre Lehel: *Kis magyar luminokinetika. Luminokinetikus „mérnök-művész csoportok” a Magyar Népköztársaságban*. https://budapestgaleria.hu/_/wp-content/uploads/2021/05/Kis_magyar_luminokinetika.pdf

⁵⁵ TAKÁCS Imre: *Alumínium-Dorottya (Jegyzetek a székesfehérvári szobrásztalálkozóról.) = Új írás*, 1968, 2. sz., 69–82. Takács Gábor *Szobrászok a gyárban* címmel rövidfilmre vette az egész találkozót. Ebből a filmből – amelyet a mozik is bemutattak – Vancsa Lajos készített néhány fotót, amelyek közül a borítón Varga Imre *Beszélgető* című szobrának részlete, a borító belső oldalán Schaár Erzsébet *Ajtók* című és Szabényi Imre *Vízöntő* című szobra, a hátsó borítón pedig Vilt Tibor térplasztikája (*Alumínium Dorottya*) szerepelt. A műmellékleten Laborcz Ferenc *Vonulat* című művének munkálatai láthatók, ezenkívül pillanatképeket közöltek a szobrásztalálkozóról.

Alvó,
1968–69 körül,
gipsz
Fotó:
Makoldiné
Papp Gizella
© Dargay
archívum

átvette a kisplasztika korábbi funkcióját. Különösen a keramikára kell gondolni, amelyben számos olyan mű született, amely egyesíteni próbálta a kisplasztika és a keramika lehetőségeit, invenciózus dekorativitásban gyakran túl is haladva a kisplasztikai termés túlnyomó részét. Jól lehet e kérdés közvetlenül érinti a kisplasztika fejlődési problémáit, mégsem csupán az ő problémája, hiszen hasonló kérdések a művészetnek úgyszólván minden területén felvetődnek. Az iparművészet és a modern képzőművészet viszonya azonban már túlmegegy a kisplasztika problémakörén.⁵⁶ Mindebből jól kikövetkeztethető, hogy Dargay mindezek olvastán nemigen jó érzésekkel, egyre nyugtalanabban igyekezett tájékozódni itthon, és amennyire csak tehetette, a belátható nagyvilágban. Nem volt könnyű ez továbbra sem, hiszen például még a 34. Velencei Biennáléről itthon alig jelentek meg alapos tudósítások; a *Művészet* is csak egy dagályos, fanyalgó három és fél oldalas tőke-, pénz- és modernizmusellenes beszámoló közöl. A francia pavilon büszkeségének, a magyar származású Nicolas (Miklós) Schöffernak Arany Oroszlándíját nem is említi, kiállított munkáiról erős fenntartásokkal szól.⁵⁷

Az újabb, immár célirányosan, csakis Párizsba, Major Máté külön ajánlásával Schöfferrhez való készülődés idején – nyilván nem véletlenül – készített Dargay Lajossal interjút a Heves megyei napilap kulturális újságírója. E riport a fiatal szobrászművészt mutatja be, aki az egri Hadnagy utcai kilencemeletes ház elhagyott mosókonyhájában alakította ki műtermét, távol a romantikus „toronyszoba”-képzettől. Pályáját festőként kezdte, de felismerte, hogy számára a forma és a szín elválaszthatatlan, ezért a festészet helyett a mintázás felé fordult. Művészetének központi kérdése a tér és a plasztika viszonya: azt kutatja, hogy a szobor teremti-e meg a teret, vagy a tér határozza meg a szobor jelentését. Alkotásai – például az életnagyságú női akt – nem önmagukban értelmezhetők, hanem a hozzájuk rendelt környezetben, amelyet fényképmontázsokkal is kísérletezve hoz létre. Dargay az ember és a tér kölcsönhatását vizsgálja, különösen azt, hogyan formálja a tér fizikai és érzelmi ereje a naturalisztikus emberalakot, és miként jelenik meg az elidegenedés

Homokóra,
fotómontázs,
1970 körül
© Dargay
archívum

kérdése ebben a viszonyban. A szöveg végül olyan művészként ábrázolja, aki bátran kísérletezik, tiszteli a hagyományt, de nem követi szolgai módon, és az új gondolatot mindig újabb keresés kiindulópontjának tekinti.⁵⁸

Dargay Lajos további vívódásait titokban osztotta meg mentorával, Vilt-tel, és erre jó három évtized múltán így emlékezett vissza: „A Mester mondta, hogy nem sok jövőt jósol itt nekem. Jobb lesz, ha veszek egy új útlevelet...”

Dargay Lajos 1970 nyarának vége felé hazatért, tele friss, teljesen új alkotói inspirációkkal. Alkotói világlátása, ennek nyomán társadalomformáló művészeti ambíciói változó sikerrel kezdtek új utakat törni környezetében a következő évtizedekben. Néha vele haladt a kor, de sokszor türelmetlenül előresietett. Vágyta és olykor maga is szervezte a közösséget, ám többször magára maradt. Kalocsai műtermébe – úgy hisszük, vagy inkább csak vágyjuk – olykor még hazajár...

⁵⁶ NÉMETH Lajos: *A modern magyar kisplasztikáról* = *Kritika*, 1969, 8. sz., 21–23.

⁵⁷ BAJKAY Éva: *Képek, ötletek, trükkök a 34. Velencei Biennálén* = *Művészet*, 1968, 12. sz., 35–38.; itt Schöfferr a 37. oldalon kapott két-három

mondatot. Cikkének végén említi csupán a három magyar: Kondor, Kokas I. és Vilt szereplését.

⁵⁸ KÁTAY Gábor: *Műteremlátogatás Dargay Lajos szobrászművésznél* = *Népújság*, 1970, 142. sz., 4.